

УДК 94(477.6)

С.Й. ТАТАРИНОВ

Репресовані православні ієрархи з Бахмуту та Сталіно

Репресовані православні ієрархи з Бахмуту та Сталіно. У статті вперше розглядаються долі репресованих советами ієрархів православної церкви, які народилися, вчилися чи служили у Бахмутському повіті Олексія Дородніцина, Олексія Баженова, Миколая Феодосьєва, Іоанікія Соколовського, Іосафа Попова, Іоакіма Пухальського.

Ключові слова: церковні ієрархи, вивчення старожитностей, Бахмут, Бахмутський повіт.

З Донечиною - Бахмутом та Бахмутським повітом, Артемівськом, Сталіно пов'язані імена ієрархів православної церкви, які належали до різних течій, які потерпали від гонінь комуністичної влади. Частина загинула у сталінських катівнях ОДПУ-НКВС.

Олексій (Дородніцин Амнеподіст Якович) народився 2 листопада 1859 р. в сім'ї дядька села Успенського Слов'яно-Сербського повіту. Ракінчив Бахмутське духовне училище. Середню богословську освіту здобув в Катеринославській Духовній семінарії, а вищу в Московській Духовній Академії, яку закінчив в 1885 р. з званням кандидата богослів'я. У 1886 р. був призначений вчителем Херсонського духовного училища, з червня 1890 р. став місіонером протиштундистом м. Херсона. У 1890 р. о. Анемподіст представив у Раді Московської Академії на здобуття магістра богослів'я дисертацію "Церковно-законодавча діяльність Карла Великого". Після захисту дисертації в 1891 р. затверджений Св. Синодом магістром богослів'я. У 1892-94 рр. за призначенням єпископа Августина служив помічником доглядача Бахмутського духовного училища [1].

Дородніцин у 1900 р. написав праці «Хроніка єпархіальної місії» [2], «О таинстве причащения (опыт противощундистского попечительства)»[2]. У статті «К программе историко-статистического описания Екатеринославской епархии» А. Дородніцин писав: «Помыслить дни первые и лета вечныя, помянух и поучахся». Він дав загальний огляд причин історико-церковних та археологічних досліджень з 2 половини 19 ст. Високо оцінив прагнення єпископа Ф.Макаревського вести такі дослідження. Зауважив обставини, що Катеринослав не мав повної історії та вказав на працю Титова «Письма из Екатеринослава»(1849), викладач історії гімназії. Преосвящений єпископ Сімеон почав роботу з членами Братства святого Володимира про написання повної єпархіальної історії та археології. Стояло завдання написати про історію церкви та держави перед судом історії, проходські священники повинні використовувати письмові джерела, данні народних переказів, розкрити розвиток приходів. «Автор каждого историко-статистического описания должен смотреть на свой труд как на камень в величественном здании отечественной истории» 4. Об'єктивність, безпристрастність, тексти без складних оборотів та іноземних слів. Події описувати мовою джерела чи переказу. При описі історичних архітектурних пам'яток не використову-

вати специфічні терміни. Звертати увагу на старі церковні описи, книги, межєві виписи, письцові книги, грамоти. Дані вимоги опису стародавніх написів. Рекомендувалося тонкий лист свинця чи олова накладати на напис на камені та легким тиском отримувати відбитки [3]. Єпархіяльним Правлінням планувалося створення особливої комісії при Катеринославській духовній семінарії. Вона повинна була друкувати матеріали у «Єпархіяльних відомостях». Планувалося створити церковний музей. Наприкінці статті А.Дородніцин навів вислів російського історика-філософа Хомякова про значення вітчизняної історії [3]. 6 травня 1900 р. цар Микола нагородив надвірного радника А.Дородніцина орденом Анни 3 ступеню за заслуги по духовному відомству.

У 1901 р. о. Анемподіст зайняв місце викладача по Викривальному богослів'ю, історії і викриттю розколу і місцевих сект в Чернігівській духовній семінарії. У 1902 р. пострижений в чернецтво з ім'ям Олексія, висвячений в ієромонахи, призначений інспектором Ставропольської духовної семінарії. У 1903 р. отримав призначення на посаду ректора Литовської духовної семінарії із зведенням в сан архімандрита. 30 травня 1904 р. в Харківському кафедральному соборі була здійснена хиротонія Олексія в єпископа Сумського, вікарія Харківської єпархії. У 1905 р. Олексій був переміщений на кафедру єпископа Елізаветградського, вікарія Херсонської єпархії, в серпні переміщений на кафедру єпископа Чистопольського, першого вікарія Казанської єпархії. Одночасно призначений ректором Казанської Духовної Академії. У 1910 р. по клопотанню Ради Казанської Духовної Академії Олексій затверджений Св. Синодом в званні доктора церковної історії за роботу на тему "Релігійно-раціоналістичний рух на півдні Росії в другій половині XIX-го століття". З 1912 р. Олексій був призначений єпископом Саратовським і Царіцинським. У 1914 р. був призначений на Володимирську кафедру, зведений в сан архієпископа. У 1913 опублікував одну з найвідоміших своїх робіт «Мораль Талмуду», яка зробила його ім'я велими поважним в середовищі російських патріотів. Неупередженою мовою академічного ученого з використанням справжніх джерел він проаналізував моральні норми Талмуду. Вітав Нижньгородську Всеросійську Наряду уповноважених монархічних організацій і правих діячів 26—28 листопада 1915 р. У телеграмі писав: «Посилаю мій привіт і благословення монархічному з'їзду і благодію Богу, щоб Він благословив успіхом заняття з'їзду на славу Св. Церкви, на благо Батьківщини і на радість нашому улюбленому Монархові». Архієпископом Володимирським і Суздальським пробув до весни 1917 р. З'їздом духовництва знятий з єпархії за "деспотичне" управління і зухвале поводження з духовництвом. У спогадах митрополита Євлогія (Георгіївського) - «Після революції паства з Володимира його прогнала за його дружні стосунки з Распутіним, бо він підніс Распутіну книгу з написом "Дорогому мудрому старцевві"».

Дородніцин перебрався до Києва і оселився в Лаврі. «Він мав прекрасний голос, був відмінним регентом. Зовні був потворний: огрядність його була настільки непомірна, що він не міг дослужити Літургії, не змінивши вбрання перед "Херувимською", оскільки він знемагав від спеки. Апетит його всіх приголомшував, коли мучила спрага міг випити мало не відро води... Влаштувавшись

в Лаврі, архієпископ Олексій став каламутити ченців-українців і збуджувати їх проти митрополита Володимира в надії добитися його звільнення і самому сісти на його місце—згадував єпископ Євлогій. Після вбивства червоноармійцями митрополита Володимира (Богоявленського) Дородніцин спробу захопити церкву України і оголосити автокефалію. У 1918 році виїхав в Катериносла, де організував групу проти митрополита Київського. Як писав митр. Мануїл (Лемешівський) Дородніцин переїхав у Новоросійськ, де в 1919 р. помер від паралічу серця у маленькому монастирі. Відспівував митрополит Євлогій.

Доглядачем Бахмутського училища в 1906-11 рр. був Дмитро Баженов [4]. Він пройшов шлях від служіння православної церкви, відновлення патріаршого правління до переходу «обновленську» церкву. Олексій (Дмитро Баженов) народився 21 травня 1872 р. у Севастополі.

В 1894 р. закінчив Таврійську Духовну семінарію і призначений псаломником і вчителем церковно-приходської школи. З 1896 р. наглядач Таврійської Духовної семінарії. У 1898 р. вступив в Московську Духовну Академію. У 1900 р. пострижений в чернецтво і рукопокладений в ієродиякони. У 1901 р. перейшов у Петербургську Академію.

У 1902 р. рукопокладений в ієромонаха після закінчення Академії зі званням кандидата богослів'я, призначений викладачем Псковської Духовної семінарії. З 1904 р. помічник доглядача Рязанського Духовного училища. У 1906-1910 рр. - доглядач Бахмутського Духовного училища. З 2 серпня 1911 р. - ректор Чернігівської Духовної семінарії в сані архімандрита. 22 липня 1911 р. був зведений в сан архімандрита. У 1913 р. відбулася його хіротонія єпископа Миколаївського, третього вікарія Херсонської єпархії. У 1921 році призначений єпископом Тираспольським. Олексій управляв Одеською єпархією, але за співпрацю з «обновленцями» усунений з посади.

На початку 1922 року єпископ Олексій перейшов у «обновленський» розкол, отримав сан архієпископа Одеси.

У 1923 р. переміщений на Казанську кафедру. Був учасником 2-го т.з. "Всероссийского Поместного Священного Собора" 1923 р., підписав постанову Собору про позбавлення сану і чернецтва Святійшого Патріарха Тихона. 16 квітня 1924 р. зведений в сан митрополита.

У 1933 р. призначений митрополитом Сімферопольським і Кримським. 9 лютого 1938 р. звільнений на спокій.

Помер у тюрмі.

Феодосьєв Микола Андрійович народився 1 лютого 1893 р. у с. Зайцево-Микитівка Бахмутського повіту. У 1907 р. закінчив Бахмутське духовне училище. Його батько протоієрей Андрій Олександрович Феодосьєв (народився у 1862 р., закінчив духовну семінарію, священник з 1888 р.) правив службу у 1913 р. у храмі Зайцево-Микитівка [5].

У 1913 році Миколай закінчив Катеринославську духовну семінарію і призначений псаломщиком Олександро-Невської церкви селища Ртутна копальня—Микитівка [6].

У липні 1921 р. рукопокладений в священники і призначений на приход в с. Ряджене, Таганрозького округу Ростовської області. 18 серпня 1930р. був заарештований Донським ОДПУ «за антирадянську агітацію», за статтею 58 отримав 5 років таборів [7]. У 1943 р. пострижений в чернецтво із зведенням в сан архімандрита, призначений настоятелем Никольської церкви м. Таганрогу. Знову заарештований Таганрозьким МВ МДБ 25 грудня 1949 р. за звинуваченням у «добровільному служінню окупантам, антирадянську агітацію та підтримку німців». Отримав 10 років у таборі «Озерний» Тайшету [7]. Повністю реабілітований у 1956 році. З 1956 р. - настоятель Полтавського Свято-Макарьєвського кафедрального собору. З 3 квітня 1960 р. хіротонісан єпископом Миколаєм Чебоксарським і Чуваським. У 1971 р. зведений в сан архієпископа. Після тривалої хвороби помер 22 вересня 1972 року. Похований на міському кладовищі м. Таганрога[8].

З Бахмутським повітом, діяльністю духовного училища, ЦПШ пов'язаний Агапіт (Вишневський), який інспектував повіт у 1901 р. [9]. Антоній Йосипович народився 16 липня 1867 в с. Вигов Овруцького повіту Волинської губернії в сім'ї дякона. Після закінчення Волинської духовної семінарії в 1888 р. служив псаломником церкви Троїцької с. Дідковічи Овруцького повіту, вчителем церковно-приходської школи. 19 листопада 1889 р. рукопокладений в дякони, 21 листопада 1889 р. в пресвітера церкви с. Бехи. У 1891 р. овдовів. У 1892 р. поступив в Київську духовну академію, закінчив в 1896 р. з званням кандидата богослів'я. У 1895 р. в Києво-Печерській Лаврі прийняв чернечий постриг. З 1896 р. призначений інспектором Полтавської семінарії, в 1898 г.- ректором Катеринославської семінарії із зведенням в сан архімандрита [10]. У Катеринославі був головою Кирило-Мефодієвського Братства, Свято-Володимирського Братерства, спарх'яльного місіонерського комітету і ради училища, членом Палестинського Православного Братства [10,11].

7 квітня 1902 р. в Ісаакієвському соборі Петербургу хіротонісан в єпископа Уманського, вікарія Київської єпархії, призначений настоятелем київського Золотоверхого монастиря. З 1908 р. єпископ Чигиринський, перший вікарій Київської єпархії, з вересня 1908 р. єпископ Владикавказький і Моздокський, з 1911 р. єпископ Катеринославський і Маріупольський. Під час відвідання Бахмуту у 1912 р. відзначився антиєврейськими проповідями у храмі та Реальному училищі. Член Помісного Собору РПЦ 1917-1918 рр. (разом з О.Баженовим, священником Юзівки Трухмановим). 5 травня 1918 р. зведений в сан архієпископа. Після захоплення Києва Директорією в 1919 р. очолив «Синод Української Православної Автокефальної Церкви». Агапіт повернувся до управління Катеринославської єпархії. Після встановлення радянської влади був заарештований, помер у в'язниці Катеринослава від тортур, голоду і тифу у 1925 р.. На пропозицію підписати прилюдне зречення від Бога відповів: «Якщо скажете, що відрубаєте одну руку за іншою, то і тоді я не підпишу зречення».

Іоанікій (Соколовський) став єпископом Бахмутським Істино-Православної церкви 21 жовтня 1921 р. Передав свій пост єпископу Бахмутському та Донецькому Іосафу (Попову) у 1922 р. [12].

Розрив відношень Іосафа з Іоанікієм стався після переходу Соколовського у «лубенський розкол». Іоанікій (Соколовський) у 1924-28 роках очолював Омську григоріанську єпархію, був єпископом Дніпропетровським у 1927 р., Харківським. 18 грудня 1937 р. в Ульяновську було заарештовано 246 церковнослужителів і мирян, які входили в міфічну "єдину загальнообласну церковно-монархічну, фашистсько-повстанську контрреволюційну організацію" під керівництвом архієпископа Іоана (Никольського), архієпископа Митрофана (Грінева) і григоріанського митрополита Іоаннікія Соколовського. 29 грудня 1937 р «трійка» УНКВС Куйбишевської області ухвалила вирок відповідно статті 58-10-11 КК РРФСР - вища міра покарання – розстріл. Канонізація їх проведена Архієрейським Собором Російської Православної Церкви 13-16 серпня 2000 р., Священним Синодом 18 серпня 2004 р. [12].

Іосаф (Попов Петро Дмитрович) [13] народився 16 січня 1874 р. у Слов'яносербському вповіті в с. Ольховатка в сім'ї диякона. Вчився у Бахмутському духовному училищі, Катеринославську Духовну семінарію закінчив в 1904 р. Служив ієромонахом Карнауховського хутору з 1904 р. по 1910 р. У с. Селидовка Бахмутського повіту ієромонах у 1910- 1911 рр. [5].

У 1922-1923 рр. у Самарі в Миколаївському монастирю архімандрит та настоятель. Єпископом у 1924 р. хиротонисован у Харкові Іоаннікієм (Соколовським) єпископом Бахмутським.

Попов у 1925 р. пішов на спокій. Жив в Новомосковську. У 1928 р. приєднався до "іосифлянської" опозиції, у Ленінграді зустрівся з єпископом Димитрієм (Любимовим).

Окормляв іосифлянські приходи у Донбасі – в Артемівському (Бахмутському) окрузі: з вересня 1930 р. – в с. Миколаєвка, з літа 1929 р. громади - молитовний будинок на ст. Ханжонкова, м. Риково (Єнакієво) Сталінського округу. Громади ІПЦ були у Горлівці, Костянтинівці, Луганську (понад 20). З 1929 р. до Попова перейшли "буєвські" громади Воронежської, Дніпропетровської, Подільської єпархій. У 1930 р. число створених ним громад досягло 70, у тому числі 23 на Україні.

Вперше заарештований 16 січня 1931 р. Дніпропетровським ДПУ у м. Новомосковськ разом з архимандритами Петром (Полознюком) і Серафимом (Кравцовим) у справі ІПЦ. Судили у Харкові 136 осіб [13]. Колегія ОДПУ СРСР 2 січня 1932 р. за "організацію і керівництво контрреволюційною організацією ІПЦ на Україні" (ст.58-10-11 КК РРФСР) присудила 5 років у концтаборі. З матеріалів справи видно, що Іосаф «керував діяльністю Дніпропетровської філії ІПЦ. Проводив вербування в організацію нових віруючих, поширював літературу. Винним себе визнав". Член Харківської групи обвинувачений Чубцов показав: "...контрреволюційна діяльність полягала в наступному: 1. Поширення відозв, листів і тому подібних документів; 2. організація нелегальних зборів; 3. виховання віруючих в антирадянському дусі проти колективізації, розкуркулення. Ця діяльність проводилася у формі бесід, нібито на релігійні теми, а також під час молебнів, де виголошувалися антирадянські проповіді; 4. організаційна допомога духовництву у засланні; 5. організаційна робота, зв'язок з місцями, з'ясування кількості прибічників і обробка нових людей". "Керівництво діяль-

ністю Дніпропетровської філії було зосереджено у Попова Петра Дмитровича (Іоасафа), який знаходився на зв'язку з керівниками Харківської філії, обвинуваченими Кратіровим Павлом (Іоанном) і Ленінградським центром контрреволюційної організації". "Крім Дніпропетровської філії Попов керував діяльністю ІПЦ груп в ЦЧО і на Північному Кавказі". Обвинувачений Толмачев вказав, що «на одному із зібрань на ст.Переїздна Попов говорив, що незадоволеність соввластю, яка помічається в деякій частині населення, потрібно всіма заходами розпалювати, втягуючи невдоволені елементи в тісно спаяну організовану групу. З цією справою потрібно квапитися, оскільки скоро буде війна Сов.республіки з якою-небудь державою і тоді всі ці групи мають бути маленькими штабами на місцях, які керували б контрреволюційною роботою" [13].

Покарання Іоасаф (Попов) відбував у Пермській області м. Красновішерськ («Вішлаг») у 1932-1933 рр. По постанові Колегії ОГДУ СРСР від 16 лютого 1933 р. звільнений достроково з позбавленням права мешкання в 12 містах і прикріпленням до певного місця проживання на термін завершення ув'язнення у Волгоградській області м. Камишин до жовтня 1934 р. На поселенні у Комишині жив в будинку Дарини Олексіївни Фунтікової, де машкали архієпископ Прокіп (Тітов) і священник Іоан Скадовський. Вони організували домашню церкву. Знов арештований в жовтні 1934 р. Особлива Нарада при Колегії ОДПУ СРСР 17 березня 1935 р. за "нелегальні богослужіння вдома, контрреволюційну монархічну агітацію" присудила до 5 років виправних таборів. Розстріляно у 1937 р. [13].

На Донеччині у т.з. «обновленців» першим вікарієм Донецької єпархії став у 1926 р. о.Олександр. Потім вікарієм став Іоакім (Пухальський), що народився у 1868 році. У 1889 р. закінчив Камянець-Подільську духовну семінарію. З 1891 р. на різних приходах. У 1922-23 р. перейшов у обновленський розкол. У 1924 р. пострижений в чернецтво і хиротонисан в єпископа Гайсинського, вікарія Подільської єпархії. З 1925 р. - єпископ Вінницький. З 1926 р. - єпископ Артемівський і Луганський. З 1927 р. - секретар українського Священного Синоду. З 1929 р. - єпископ Сталінський. 14 грудня 1937 р. звільнений за штат [14. Доля невідома, мабуть був страчений. Поза сумніву, з ним загинуло багато прихожан та священників-«обновленців».

Джерела та література

1. *Бутовский А.И.* Историческая записка о Бахмутском духовном училище за 60 лет. –Бахмут, 1893.
2. Ведомость о приходе, расходе и остатке сумм Екатеринославского Миссионерского комитета за 1899 г. // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1900. - №6. – с. 91-95.
3. *Дородницын А.Я.* Кпрограмме историко-статистического описания Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1900. - №16.
4. Екатеринославская губерния. Адрес-календарь на 1910 г. Екатеринослав, 1909. Беднов В.А. Список иерархов Екатеринославской епархии // Летопись ЕУАК. — Екатеринослав, 1915. — Вып. 10. —С. 330 – 350;
5. Историко-статистическое описание церквей Екатеринославской епархии. Екатеринослав, 1908
6. Историко-статистическое описание церквей Екатеринославской Епархии. Екатеринослав, 1913.

7. Архив ФСБ Ростовской области.
8. Журнал Московской Патриархии. 1960, № 5, с. 31-33.
9. Отчет Екатеринославского епископа об осмотре церквей и ЦПШ г. Бахмута в 1901 году. Фонд Артемовского музея.
10. Личный состав служащих в духовно-учебных заведениях Екатеринославской епархии на 1900-1901 учебный год. Екатеринослав, 1900.
11. Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1900. - №11-12. Епархиальные известия // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1900. - №3 – с. 33-42. Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1900. - №7. – с. 169-175.
12. Симбирская Голгофа (1917-1938). Сост. свящ. Владимир Дмитриев. Ульяновск, 1996. С.49-58; о.А.Скала. Церковь в узах. Ульяновск, 2005. Журнал N 39 заседания Священного Синода Русской Православной Церкви от 17 августа 2004 г.
13. ГА СБУ – Ф.2 – Оп.1. –С. 10761.

С.И.Татаринов.Репрессированные православные иерархи из Бахмута и Сталино.

В статье впервые рассмотрены судьбы репрессированных советами иерархов православной церкви, которые родились, учились или служили в Бахмутском уезде - Алексия Дородницына, Алексия Баженова,, Николая Феодосьева, Иоанкия Соколовского, Иосафа Попова, Иоакима Пухальского.

УДК 94(477):061«1910»

А.Ф. ПРИМАК

Діяльність «Общества защиты и сохранения в России памятников искусства и старины» в Україні

У статті розповідається про діяльність кількох українських відділень «Товариства захисту та збереження в Росії пам'яток мистецтва і старовини».

Ключові слова: охорона пам'яток, благодійні товариства, Батурин, Микола Біляшівський.

Актуальність теми зумовлена дослідженням діяльності товариств у справі охорони пам'яток історії та культури в Україні, зокрема, «Общества защиты и сохранения в России памятников искусства и старины» (далі – Товариство). Говорячи про певну лагуну в історії пам'яткоохоронних заходів, маємо на увазі лише відділення Товариства, відкриті – за попередніми дослідженнями – в Чернігові та Харкові.

Запропонована тема не знаходить певного висвітлення навіть на заходах присвячених 300-літтю Батуринської трагедії, які відбулися 13 листопада 2008 р. в Україні на державному рівні. Збірник наукових праць, присвячений 300-літтю цієї події, містить студії дослідників з України, Канади, Росії, Швеції та Італії [1]. На підставі щойновиявлених і маловідомих матеріалів та документів, прослідковано не лише події тих днів, але простежується й історія створення гетьманської резиденції в Батурині, забудова палацу.

Історія Батуринського палацу сягає кінця XVIII ст. (1799–1803) й тісно переплітається з життям гетьмана України (1750–1764) Кирила Розумовського